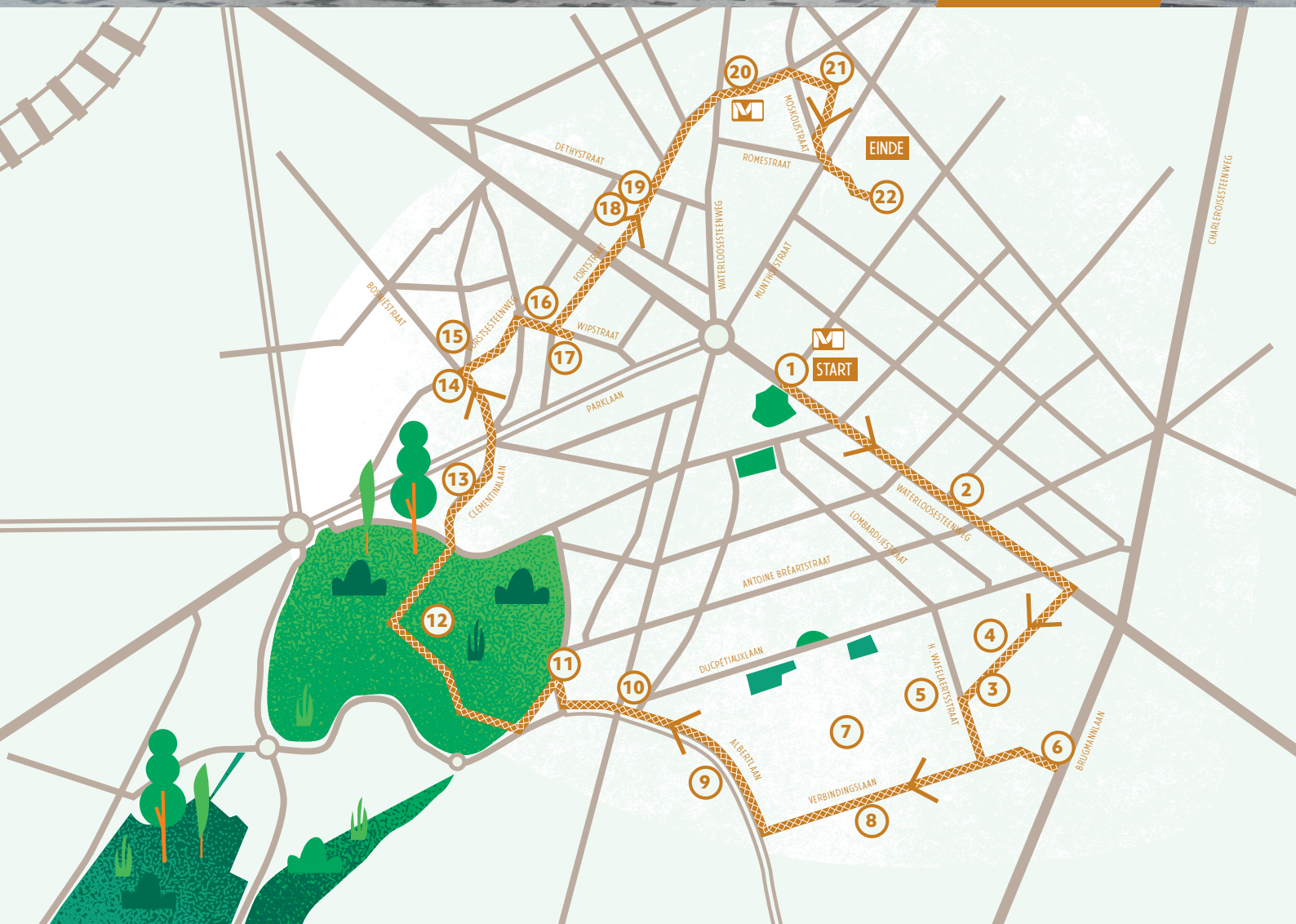
DE STADS-TUIN VAN EDEN
SINT-GILLIS

BUURT	HOOG-SINT-GILLIS – PARK VAN VORST
STARTPLAATS	METRO HORTA, 1060 SINT-GILLIS
AANKOMSTPLAATS	PIERRE PAULUSPARK, 1060 SINT-GILLIS
AFSTAND	4,3 KM
PUBLICATIEDATUM	1 SEPTEMBER 2020
EEN INITIATIEF VAN	BRUKSELBINNENSTEBUITEN EN MUNTPUNT

DOE-HET-ZELF WANDELING BRUSSEL



INLEIDING

Deze wandeling van Brussel-binnenstebuiten leidt je langs minder gekende straten van hoog- naar laag-Sint-Gillis. Onderweg ontdek je de lanen en de architectuur uit de periode van de vroege verstedelijking (eind 19de, begin 20ste eeuw). Oude ijskelders, zwierige en geometrische art nouveau, twee gevangenissen en indrukwekkende sociale woningbouw getuigen van de ontwikkeling van dorp naar voorstad. De verkenning eindigt aan de Parvis en het Marie Jansonplein, epicentra van de groeiende populariteit van de gemeente.

1 START: METROSTATION HORTA

Welkom! Tot halverwege de 19de eeuw stond het landelijke Sint-Gillis vooral bekend om zijn 'kuultjes' (spruitjes), die op de Brusselse markten verkocht werden. Tot de industrialisering veel nieuwe inwoners lokte en de motor werd van de oprukkende verstedelijking.

Heel wat gevels langs de Waterloosesteenweg getuigen van de architecturale diversiteit uit die periode. Het is een periode waarin de art nouveau in het straatbeeld van Sint-Gillis verschijnt, naast populaire neostijlen. Zo bouwt grootmeester Victor Horta zijn eigen woning en atelier even hogerop, in de Amerikaansestraat.

Een navolger van de art nouveau, Jean-Pierre Van Oosteren, ontwierp het ensemble op de Waterloosesteenweg 246 tot 256 (1901). Hij inspireerde zich eerder op de sobere (en goedkopere) geometrische art nouveau van Paul Hankar dan op de zwierige, florale art nouveau van Victor Horta. De eigenaars waren progressieve burgers die niet de middelen hadden voor een echte Horta of Hankar, maar toch een moderne gevel wilden met een 'eigen smoel'. Sommige pronken nog met hun originele glasramen.

→ *Aan de overkant ligt het gezellige terras van Café La Pompe (nr. 211), een verbouwd benzinestation.*

2 WATERLOOSE-STEENWEG

De Waterloosesteenweg is een rechtlijnige verbindingsweg tussen de stad en het Terkamerenbos, uit de tijd van de Oostenrijkers (1713-1794). Die legden meer dan 2.800 km goed onderhouden verharde wegen aan, in functie van snelle troepenverplaatsingen en handel. Pas aan het eind van de 19de eeuw werd de Waterloosesteenweg volgebouwd.

Samen met de Alsembergsesteenweg en de Ducpétiauxlaan vormt dit stuk van de steenweg een driehoek, met als centrale as de statige Dejaerlaan die naar het gemeentehuis van Sint-Gillis leidt. Binnen die driehoek werd vanaf 1900 een nieuwe wijk aangelegd. De voorschriften bepaalden de bouw van burgerwoningen en luxeappartementen, die de toenmalige status en rijkdom van de gemeente moesten weerspiegelen. De winkelpuien langs de Waterloosesteenweg getuigen ook van een bloeiende handelsfunctie.

→ *Steek de Savoiestraat, de Antoine Bréartstraat en de Ducpétiauxlaan over en sla rechts de IJskelderstraat in.*

WATERLOOSESTEENWEG





IJSKELDERS VAN SINT-GILLIS

3 IJSKELDERS VAN SINT-GILLIS

Onder de opvallend geschilderde gebouwen (IJskelderstraat 12-18) zitten de oude ijskelders van Sint-Gillis (1874). Voor de uitvinding van de koelkast en de diepvries 'oogste' men in de winter natuurijs op vijvers en ondergelopen weilanden. Het ijs werd bewaard in diepe, met baksteen geïsoleerde kuilen, en in warmere seizoenen gebruikt om voedsel koel te bewaren. In dit grootste complex van Brussel ging het om negen putten van elk 1000 m³, met muren van een meter dik!
De ijskelders hebben nu een culturele invulling: er zijn les- en repetitielokalen en kunstenaarsateliers. Er worden ook nog waardevolle voorwerpen opgeslagen. Je vindt er onder andere een met kurk geïsoleerde paardenkoets waarmee de ijsblokken vervoerd werden. Wandel zeker eens binnen als de poort openstaat.

→ *Loop verder tot de IJskelderstraat 35.*

4 JOODS RUST- EN VERZORGINGSTEHUIS 'HEUREUX SÉJOUR'

Na de Belgische onafhankelijkheid was Brussel, vanwege het liberale politieke klimaat, een aantrekkelijke bestemming, ook voor Joodse intellectuelen die in andere landen vervolgd werden. De ULB kende in die periode vijf rectors van Joodse origine. Aan het eind van de 19de eeuw kwam een tweede Joodse migratie op gang vanuit Oost-Europa. Heel wat handwerklieden en handelaars, op de vlucht voor antisemitische vervolging en armoede, vestigden zich in de wijken rond het Zuidstation: de Marollen en Sint-Gillis. Als gevolg van de vervolging tijdens WO II verdween de Joodse aanwezigheid grotendeels uit het Brusselse straatbeeld.

De huidige Joodse gemeenschap is iets kleiner dan die in Antwerpen, maar vooral liberaler en zeer discreet. De angst voor aanslagen zit er diep in, getuige de palen voor de gevel van dit verzorgingstehuis voor Joodse senioren. Om de hoek, in de Ducpétiauxlaan, is er ook een Joodse sociale dienst.

→ *In de Wafelaertsstraat slaan we linksaf, maar kijk eerst even naar rechts, naar het nr. 37 aan de overkant.*

5 WAFELAERTSSTRAAT

In de Wafelaertsstraat (aangelegd in 1892) staan woonhuizen tussen industriële gebouwen.

Op nr. 37 ontwierp Joseph Godchoul de mooiste mozaïeken voor Victor Horta (in de woningen voor Max Hallet, Solvay, Aubecq...) en de colonnade van het Jubelparkmuseum.

Achter de monumentale gevel van de nrs. 47-51 schuilde 'les Etablissements Pharmaceutiques Louis Sanders', gespecialiseerd in chemische en farmaceutische producten, dierenvoeding en parfumerie. Vandaag zijn zulke activiteiten in een woonbuurt ondenkbaar... Nu vinden de opleidingen architectuur en urbanisme van de UCL hier onderdak.

Totaal verschillend van stijl is het gebouw links ervan, op nr. 53. De privékliniek van orthopedist Van Neck (1910, architect Antoine Pompe) wordt door de minimale en rationele uitvoering beschouwd als een voorloper van de modernistische architectuur na WO I.

→ *Neem de Verbindingslaan naar links, tot op de hoek met de Brugmannlaan.*

6 HOTEL HANNON

In de 19de -eeuwse verstedelijking namen privé-investeerders vaker het voortouw, eerder dan de gemeenten. Deze prestigieuze laan werd rond 1890 aangelegd door bankier Georges Brugmann, in het verlengde van de Charleroisesteenweg. Hij verkavelde de landerijen erlangs, die vaak al zijn eigendom waren. Langs de laan verschenen prachtige herenhuizen en burgerwoningen in art nouveau, beaux-arts en art-decostijl.

In 1903 liet Edouard Hannon, ingenieur bij Solvay, dit herenhuis bouwen op de hoek met de Verbindingslaan (architect Jules Brunfaut). Het wordt beschouwd als het laatste meesterwerk van de zwierige, florale art nouveau. Boven op de breed uitgewerkte hoekgevel stelt een beeldhouwwerk een spinster met een spoel in de hand voor: een symbool voor de voortvliedende tijd. We keren dus gauw op onze stappen terug!

→ *Keer je om en volg de Verbindingslaan in tegenovergestelde richting, tot je tussen twee hoge muren staat.*

7 GEVANGENIS VAN SINT-GILLIS

De beide zijden van de Verbindingslaan worden geflankeerd door de achterkant van twee 19de-eeuwse gevangenissen. Ze zijn met een ondergrondse tunnel met elkaar verbonden, vandaar de naam van deze laan.

Rechts is de gevangenis van Sint-Gillis (1884), in een middeleeuws aandoende neo-Tudorstijl. Op het terrein van 5,6 ha staat een stervormig gebouw met vijf langwerpige celblokken. Vanuit het centrale punt waar ze elkaar raken controleren de bewakers alle vleugels. Dit panopticon is goed zichtbaar op een Google-satellietbeeld. 130 jaar geleden was dit een hypermoderne gevangenis. Edouard Ducpétiaux, de eerste Belgische algemeen inspecteur van de strafinrichtingen, liet zich inspireren door Engelse en Amerikaanse criminologen.

Nu hokken twee à drie gedetineerden samen in de eenpersoonscellen van dit aftandse gebouw. De federale regering bouwt ter vervanging een nieuwe grote strafinrichting in Haren, ten noorden van Brussel.

8 GEVANGENIS VAN VORST

De gevangenis van Vorst (1907) is gebouwd in een Vlaamse neorenaissancestijl, meer bepaald de Begijnhofstijl. Misschien omdat ze bestemd was voor vrouwen? Nu fungeert ze als arresthuis, en is er ook een psychiatrische afdeling voor geïnterneerden. De vrouwengevangenis 'Berkendael' bevindt zich in een apart gebouw op de site. Het blijft nog een groot vraagteken wat er zal gebeuren met deze historische, vervallen gevangenisgebouwen na de verhuizing naar Haren.

→ *Sla op het eind van de Verbindingslaan rechtsaf, naar de Albertlaan.*



HOTEL HANNON

9 ALBERTLAAN

Ook deze zwierige laan werd door Georges Brugmann aangelegd, om het park van Vorst te verbinden met het Terkamerenbos. De naam verwijst naar koning Albert I. Jonge wilde kastanjebomen vervangen de exemplaren die gerooid werden tijdens de aanleg van de premetrolijn.

Elders in Brussel waren er na WO II zware stedenbouwkundige ingrepen, maar deze wijk lieten ze gelukkig links liggen. De lange rij statige gevels uit het begin van de 20ste eeuw is vrij intact gebleven, met de hoge Alberttoren (1962) als moderne uitzondering. Architect Jacques Cuisinier ontwierp ook de iconische Martinitoren, die tot 2004 aan het Rogierplein stond.

→ *Wandel tot aan het terras aan de voet van de Alberttoren.*



BAR DU MATIN



PARK VAN VORST

10 BAR DU MATIN

De inrichting van de populaire 'Bar du Matin' is geïnspireerd door de Expo '58-stijl. Het gezellige zuidgerichte terras nodigt uit om even te pauzeren en van het spectaculaire uitzicht te genieten.

Hier dwarst de Albertlaan de 'volkse' Alsembergsesteenweg, die vroeger de Ukkelse gehuchten via Sint-Gillis met het centrum van Brussel verbond.

Tijdens de aanleg van de premetro in 1993 werden de hoekpanden van dit oude kruispunt afgebroken. In het kader van het 'duurzaam wijkcontract Albert' (2012-2016) kregen ze een elegante herinvulling. Het nieuwe wijkrestaurant, de sportzaal en de sociale woningen moeten de locomotief worden voor de verbetering van de wijk. En daar gaat het bij een 'duurzame wijkcontract' om. Het is een beleidsinstrument van het Brussels Gewest om financiële middelen te injecteren voor infrastructuur en sociale projecten, in een welomschreven gebied.

→ *Steek de Alsembergsesteenweg over en wandel even rechtdoor langs de Besmelaan. Houd halt op de hoek met de Kemmelberglaan.*

11 VILLA BEAU-SITE

Westwaarts van de kaarsrechte Alsembergsesteenweg duikt de steile helling van de Zennevallei de diepte in. Door haar scherp reliëf was ze niet nuttig voor landbouw en bleef ze dus relatief bebost. Begin 20ste eeuw werd deze groene long een publiek park.

De Kemmelberglaan is één van de lanen die samen met het park van Vorst aangelegd werden. Ze gaat prat op een mooie verzameling landhuizen. Het meest opvallende is de art-nouveauwoning die architect Arthur Nelissen voor zichzelf ontwierp (1905, nr. 5). De herhaling van het Moorse hoefijzermotief werkt de smalle gevel open. De witte en groene tinten integreren de woning in de groene omgeving. Nelissen ontwierp ook het kleurrijke huis links van zijn eigen woning.

De graffiticrew 'Créons/Crayons' voegde nog wat extra kleur toe op het onderste rolluik. Over hen leer je alles tijdens de Street><Art-wandeling van Brukselbinnenstebuiten.

→ *Steek de Kemmelberglaan over en neem het steile wandelpad voorbij de fontein rechts naar beneden. Volg het wandelpad tot aan de Guinguette van het Park van Vorst.*

12 PARK VAN VORST

Hoewel maar een kleine strook van het park op het grondgebied van de gemeente Sint-Gillis ligt, was de officiële naam tot aan WO I 'Park van Sint-Gillis'. Deze gemeente had namelijk meer inwoners en prestige dan het toen nog heel landelijke Vorst. Het park maakte deel uit van de stedenbouwkundige plannen van Leopold II. Het doel was om het zicht op de Zennevallei te bewaren. En ook om, samen met het verderop gelegen Dudenpark, een groene buffer te vormen tussen de arbeiderswijken van laag Sint-Gillis en laag Vorst, en de burgerlijke verkavelingen hogerop de helling. Tegelijk werd het park voor alle bewoners een plek van recreatie en 'zuivere lucht'.

→ *Neem voorbij de Guinguette en de speelzone het pad naar rechts, en volg het tot je het park verlaat aan de Villalaan. Steek die over en wandel verder in de Clementinalaan.*

13 CLEMENTINALAAN

Via de pittoreske Clementinalaan dalen we verder af naar laag Sint-Gillis. Volgens de voorschriften die Leopold II samen met zijn urbanist Victor Besme opmaakte, waren de hoger gelegen percelen rond het park bestemd voor alleenstaande villa's voor de burgerij. Enkele originele woningen stralen nog de oude (soms vergane) glorie uit. Vanwege het geringe succes van de verkaveling liet de gemeente rond 1910 ook de bouw van luxueuze rijhuizen toe.

→ *Wandel tot voor het zwarte, gebogen gebouw met grote glaspartijen, naast het Herman Teirlinckgebouw.*

14 SOCIALE WONINGEN VAN JOSEPH DIONGRE

De Parklaan vormt de overgang tussen het burgerlijke hoog-Sint-Gillis en de arbeiderswijken in laag-Sint-Gillis. De straten worden smaller, de dichtheid van gebouwen veel groter. Het sociale woningencomplex op nr. 127-143 is van Joseph Diongre, in 1926 nog een jonge, beloftevolle en dus goedkope architect. Hij schikte de gebouwen rond een U-vormig binnenstraatje. Tien jaar later kreeg Diongre de opdracht voor het omroepgebouw van het Nationaal Instituut voor de Radio-omroep (NIR) aan het Flageyplein in Elsene. Dit meesterwerk van art deco ligt op het traject van de doe-het-zelfwandeling rond de vijvers van Elsene.

In de jaren 1960 en 1970 bestond de Brusselse sociale woningbouw vaak uit kale woontorens van een povere kwaliteit. Vanaf de jaren 1990 kiest men opnieuw voor woningen op mensenmaat. Een voorbeeld zie je op nr. 94-96.

→ *We slaan rechtsaf naar de Vorstsesteenweg, maar kijk eerst even naar de huizenrij links aan de overkant.*

SOCIALE WONINGEN VAN JOSEPH DIONGRE





AANKOMSTWIJK

15 VORSTSESTEENWEG

De Vorstsesteenweg begint in de buurt van de Hallepoort en wordt al vermeld op kaarten uit de 16de eeuw. In Sint-Gillis volgt hij zijn oud, kronkelend traject. Voorbij het park van Vorst gaat hij over in de Brusselsesteenweg. Op de hoek met de Bosniëstraat liggen enkele kleinere huizen opmerkelijk lager en langs een afwijkende rooilijn. Een oud stukje van de Vorstsesteenweg ontsnapte hier wonderlijk aan de modernisering van de wijk.

→ *Sta even stil op het verkeersvrije middenstuk waar de Vorstsesteenweg, de Combazstraat en de Wipstraat samen komen.*

16 AANKOMSTWIJK

Als je om je heen kijkt zal je heel wat Portugese en Spaanse supermarktjes en restaurants ontdekken. Veel families ontvluchtten vanaf de jaren 1930 de autoritaire regimes van Salazar en Franco. Net zoals de Joodse inwijkelingen enkele decennia eerder, bleven ze hangen in de aankomstwijken rond het Zuidstation. Maar het Spaans en Portugees dat je er tegenwoordig hoort, heeft steeds vaker een Latijns-Amerikaanse klankkleur.

De grootste minderheidsgroep in Sint-Gillis zijn echter de Fransen. Hun aantal verdubbelde tussen 2005 en 2015. De Brusselse herenhuizen zijn betaalbaarder dan die in Parijs, en de hogesnelheidstrein zorgt voor een vlotte verbinding met hun hoofdstad. De groeiende aanwezigheid van expats en kapitaalkrachtige hipsters doet de woningprijzen in Sint-Gillis de pan uitrijzen.

→ *Neem de Wipstraat, tot aan het zwembad op nr. 38.*

17 GEMEENTELIJK ZWEMBAD VICTOR BOIN

Dit zwembad uit 1905 is – op één na – de oudste badinrichting van het Brussels Gewest. Toen hypermodern, met twee galerijen individuele kleedhokjes, hydrotherapeutische Turks-Russische baden en een ingenieus glazen dak dat opengeschoven kon worden.

Het zwembad is genoemd naar Victor Boin (1886-1974). Hij was een veelzijdig sportman: hij nam als zwemmer, waterpolospeler en schermer deel aan de Olympische Spelen van 1908, 1912 en 1920.

Het zwembad, de school er tegenover en de sociale woningen droegen bij aan een betere leefbaarheid in deze volkse arbeiderswijk. Ze waren onderdeel van een nieuwe sociale politiek aan het eind van de 19de eeuw, waarin het 'rode' Sint-Gillis het voortouw nam.

→ *Keer even op je stappen terug, en sla rechtsaf de Fortstraat in, tot op de hoek met de Vestingstraat.*

18 FORT VAN MONTEREY

De namen 'Fortstraat' en 'Vestingstraat' verwijzen naar een fort, gebouwd in opdracht van de Spaanse generaal Monterey (1675). Het had vier bastions, en muren van zes meter dik en zeven meter hoog. Het terrein van 6 ha omvatte een kazerne, een gevangenis en magazijnen. Het militaire bolwerk moest de strategisch zwakke zuidkant van Brussel beschermen tegen aanvallen. Het verplichtte onder andere de troepen van Lodewijk XIV om in 1695 de stad te beschieten van de verderaf en lagergelegen Scheuthelling. Het fort werd in 1782 verkocht aan twee particulieren. De laatste resten verdwenen in 1862. Alleen de straatnamen bleven over.

→ *Wandel verder in de Fortstraat, tot voor het gebouw op nr. 35.*

19 DE PIANOFABRIEK

De Pianofabriek is sinds 1992 het Nederlandstalig Gemeenschapscentrum van Sint-Gillis. De Duitse familie Gunther startte hier in 1898 een... pianofabriek. Ze bouwden de eerste kwaliteitspiano's met een metalen frame. Die werden geroemd voor hun goede mechaniek en klank. Omdat ze ook tegen een stootje konden, werden ze graag besteld door scholen en families.

Sinds de verbouwing (2008) is er op 4000 m² plaats voor een theater- en feestzaal, studio's voor dans en muziek, een expositieruimte en een aula. De gevel in keramiektegels van de Spaans-Brusselse kunstenaar Angel Vergara is een monumentale partituur. Ze verwijst naar het muzikale verleden, maar ook naar de openheid en gastvrijheid van het Gemeenschapscentrum.

→ *Volg de Fortstraat verder, tot voor de ingang van de kerk.*

DE PIANOFABRIEK





VOORPLEIN



PIERRE PAULUSPARK

20 KERK + VOORPLEIN

De kerk van Sint-Gillis biedt onderdak aan vier parochies: een Fransta-lig-Brusselse, Spaanse, Portugese en Braziliaanse. In het timpaan boven de kerkdeur herken je de kluizenaar Aegidius (Gillis), die zijn naam gaf aan de kerk en de gemeente. Als beschermheilige van vee en wild redt hij een hinde uit de handen van een deemoedig neerknielende jager.

Het voorplein van deze kerk, 'de Parvis', is een begrip tot ver buiten Sint-Gillis. De geslaagde heraanleg (2018) maakte het plein autovrij en gaf de verhipping een duwtje in de rug. De legendarische cafés Brasserie Verschueren en Brasserie L'Union, even verderop aan de Moskoustraat, konden hun terras uitbreiden. De dagelijkse dorpse markt (behalve op maandag) is een vaste waarde, maar wordt aangevuld met fair trade, bio, slow food en artisanale koffiehuizen. De populariteit van Sint-Gillis laat zich ook voelen in de stijgende huur- en woningprijzen.

→ *Wandel over de Parvis tot aan de Moskoustraat en steek die over.*

21 MARIE JANSONPLEIN

De vroegere naam 'Munthofplein' verwijst naar de muntslagerij van de Nationale Bank, die hier in 1880 gebouwd werd. Het imposante gebouw vulde het volledige bouwblok. Toen het in 1979 afgebroken werd, bleef alleen het postkantoortje op een troosteloos plein over. In plaats van de vrijgekomen percelen te verkopen aan een promotor, besliste de sterk verstedelijkte gemeente Sint-Gillis de ruimte open te laten.

In afwachting van de heraanleg gaf vzw Toestand samen met de buurt het plein een tijdelijke invulling. De Italiaanse architecten (die ook het Antwerpse Park Spoor Noord mee vormgaven) willen het plein omvormen tot een groene verbinding tussen het Hallepoortpark en het Pierre Pauluspark.

→ *Wandel over het plein tot aan de Munthofstraat. Steek die over en wandel tot aan metro-ingang Sint-Gillisvoorplein. Loop onder het gebouw door tot aan de Munthofstraat 20.*

22 PIERRE PAULUSPARK

Nergens in Sint-Gillis voel je je zo ver van het stadsgewoel als in deze voormalige privétuin van het huis Pelgrims (1905) in de Parmastraat. De tuin werd in de jaren 1930 ontworpen als een diepe vallei rond het niveau van de Elsbeek, die hier door bronnen wordt gevoed. Op basis van oude plannen werden de bronnen recent teruggevonden en weer vrijgemaakt. Kronkelende paadjes langs oude bomen, verrassende doorkijkjes en kunstmatige rotspartijen maken van dit sterk hellende terrein een romantische verbinding tussen het Munthofplein en het Morichar-plein.

Huis Pelgrims met de winterserre is vandaag een cultureel centrum en de villa met torentje aan de brug een ontmoetingshuis voor senioren. Blijf gerust even verpozen in dit parkje... Daarna kan je te voet (15 min) of met de metro naar het Zuidstation.

Muntpunt is de grootste Nederlandstalige bibliotheek van Brussel. Het startpunt voor nieuwsgierige geesten. Het infopunt voor wie z'n weg zoekt in de stad. Het vertrekpunt voor iedereen die Brussel wil beleven.

Muntpunt
Munt 6, 1000 Brussel
02 278 11 11
info@muntpunt.be
www.muntpunt.be

Voor deze uitgeschreven wandeling deed Muntpunt een beroep op Brukselbinnenstebuiten. De gidsen van Brukselbinnenstebuiten hebben een groot hart voor Brussel en willen je de stad tonen in al haar veelzijdigheid. Ze hebben oog voor positieve en negatieve ontwikkelingen en vertellen fabeltjes noch pr-verhalen.

Brukselbinnenstebuiten
02 218 38 78
onthaal@brukselbinnenstebuiten.be
www.brukselbinnenstebuiten.be

Verantwoordelijke uitgever: Roel Leemans, Munt 6, 1000 Brussel • fotografie Sien Verstraeten

Vlaanderen verbeelding werkt | brussel

BRUKSEL BINNENSTE BUITEN

MUNTPUNT